
Soroseva interpretacija Popperove znanstveno-političke teorije

IVOR ALTARAS PENDA*

Sažetak

Autor u ovom radu preispituje tezu o spoznajno-teorijskoj i znanstveno-političkoj istovjetnosti mišljenja Geoga Sorosa i Karla Poppera. Iako se Poppera smatra rodonačelnikom ideje i koncepta otvorenog društva, a Geogea Sorosa praktičarom, koji je tu ideju pokušao provesti u djelo, autor između ta dva mislioca, koja su, svaki na svoj način, obilježili 20. stoljeće, pronalazi cijeli niz razlika zbog kojih tvrdi da se pretpostavljena istovjetnost ni u kojem slučaju ne može argumentirano braniti. Dapače, autor je mišljenja da je moguće pronaći više potencijalnih razloga zašto se Soros upustio u filantropsku aktivnost, od kojih želja za realizacijom upravo Popperova koncepta nije na prvom mjestu. Stoga zaključuje da se njihov blizak odnos ipak ponajprije može objasniti na razini emotivne blagonaklonosti, koja je nastala na temelju vrlo sličnih životnih iskustava.

Ključne riječi: Soros, Popper, otvoreno društvo, znanstvena i politička teorija

Uvod

Kad George Soros postaje predmetom interesa znanstvene rasprave, često odmah na početku treba biti posve jasan u određivanju namjere koja se želi postići otvaranjem tog tipa diskursa. Uvijek će postojati oni koji će zbog oduševljenja Sorosem (ili upravo zbog suprotne emocije) stvarati apriorne sudove o tome što je Sorosa poticalo da stvara i promišlja upravo onako kako je on to činio. U tom će kontekstu, na svjetlo dana izići argumenti poput Soroseve neodoljive špekulantske naravi, koju je potvrđivao na svjetskim tržištima kapitala i na kojima se obogatio; ili će pak relevantnim postati njegovo židovsko podrijetlo. Bez obzira na to odnosimo li se prema ovim

* *Ivor Altaras Penda*, profesor sociologije i filozofije i polaznik doktorskog studija na Odjelu za sociologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

neprijeponim činjenicama iz njegove biografije pozitivno, negativno ili neutralno (što ponajprije govori o nama samima), one su samo dijelom pridonijele njegovu životnom svjetonazoru.¹ No, same po sebi, te činjenice ipak nisu dovoljne da bi ga u potpunosti objasnile.

Možda se nešto potpunija slika o Sorosevim izvorištima promišljanja svijeta može iščitati upravo iz njegovih objavljenih knjiga, čija primarna svrha i jest bila, kako sam Soros kaže: “objasniti sebe” (Soros, 2000.: 7). I to ponajprije sebi samome, a onda i drugima.

Dakle, ovaj će se rad baviti argumentacijom vezanom uz Popperov utjecaj na Sorosa, a koji je nedvosmisleno izražen u Sorosevim djelima.

Jesu li društvene znanosti tek “lažne metafore”?

Karl Popper je imao veliku ulogu u Sorosevu životu. Za to imamo i više nego jasne pokazatelje. Soros je Poppera prozvao svojim “duhovnim mentorom” (Soros, 1993.: 167), a svima nam je poznato da se, zbog veće medijske pozornosti u javnosti, pojam otvorenog društva više povezuje s mrežom Sorosevih fundacija nego s naslovom Popperove knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, iz koje je i nastala ideja za ime zaklade. Tako se, po tko zna koji put, kao po nekom pravilu, dogodilo da je “učenik” postao poznatiji i popularniji od svog “učitelja”.

Soros je u Popperovim mislima i analizama vidio vrijednosti koje su mu pomogle u stvaranju originalnog i samostalnog koncepta mišljenja. On je, kao aktivni selektor informacija, iz ponuđenoga Popperova teorijskoga pristupa razvoja znanosti i političke teorije prihvatio ideje koje su podupirale Soroseve uvide, dok je one druge, nakon kritičkoga preispitivanja, posve otvoreno odbacio, kad je to smatrao potrebnim. Iako je Soros iznimno poštovao Karla Poppera,² ni u jednom trenutku nije dvojio u vlastitu mogućnost negiranja istinitosti pojedinih Popperovih konkluzija.

Pritom ponajprije mislim na Sorosevo shvaćanje Popperove pretpostavke o jedinstvu i univerzalnosti znanstvene metode, koja se može (i mora) jednako primijeniti i u prirodnim i u društvenim znanostima. Soros je takvo viđenje znanosti nazvao “očitom zabludom” (Soros, 1993.: 187).

¹ Znakovito je da se Sorosevo znanstveno-političko promišljanje gotovo nikad ne povezuje, primjerice, s njegovom diplomom iz filozofije, koju je stekao na London School of Economics. Naime, ako je i istina da škola ne jamči uspjeh u životu, to isto vrijedi i za čovjekovo podrijetlo.

² U svojoj *Alkemiji financija* Soros prema Popperu doslovno izražava divljenje (Soros, 1996.: 41).

U nastavku Soros kaže:

Između ta dva područja postoji temeljna razlika: predmet je društvenih znanosti po svojoj suštini refleksivan, a reflektivnost briše granicu između tvrdnje i činjenice, onu granicu koja je kritički proces učinila toliko djelotvornim u prirodnim znanostima. Sam izraz “društvena znanost” lažna je metafora (Soros, 1993.: 187).

Na prvi pogled ovaj, samo jedan od brojnih različitih pristupa znanosti ne bi trebao predstavljati područje dubljeg ili nepremostivog spora između dvaju autora, čak i uz činjenicu što tu razliku, kao bitnu, Soros ističe u gotovo svim svojim knjigama.³ No, Soroseva potreba da se posve ogradi od tog Popperova stajališta nije slučajna, a ima i znatno dalekosežnije posljedice, čak i od onih koje bi dobrovoljno priznao sam Soros. Naime, upravo razlika u pristupu znanosti i znanstvenoj metodi, kao i njezinim dosegima u društvenim znanostima, stvara jaz između Sorosa i Poppera, koji se, također, očituje i u njihovim političkim teorijama i to upravo onoliko koliko su, kod Poppera, te dvije cjeline misli povezane.

Dok je Popper u znanstvenim krugovima postao nadaleko poznat sa svojom teorijom *falsifikacije*, po kojoj je opovrgljivost glavno svojstvo koje neku znanstvenu teoriju čini znanstvenom (Kurelić, 2002.: 25), George Soros je uveo pojam *refleksivnosti*, kojemu je također nastojao dati znanstveni karakter. Refleksivnost nas, kako ju Soros razumije, upućuje na stajalište da su društveni akteri uvijek misleći sudionici, koji svojim mišljenjem aktivno utječu na društvene događaje. Kako, dakle, čovjekovo mišljenje postaje sastavnim dijelom društvene stvarnosti, tu je stvarnost, pri nekom društvenom istraživanju, nužno uzeti u obzir. No, upravo je to čovjekovo mišljenje “faktor nestabilnosti” koje se, prema Sorosu, ne može znanstveno izraziti, jer je ono nesavršeno, nepredvidivo, impulzivno, često neracionalno, podložno brzim promjenama i gotovo uvijek pod utjecajem predrasude samoga mislećeg subjekta (Soros, 1996.: 46).

Iako je Popperu u znanstvenoj analizi falsifikacija mogla poslužiti kao verifikacija znanosti, Soros nailazi na poteškoću i to stoga što je negiranjem znanstvenoga karaktera društvenih znanosti pojmu refleksivnosti oduzeo svojstvo faktora verifikacije.⁴ Soros bi se s tom tvrdnjom možda i sam složio i to zato što je samoinicijativno društveno poimanje stvarnosti nazvao “... više alkemijom nego znanošću” (Soros, 1996.: 24; 1993.: 187; 2000.: 69).

³ Samo neka mjesta na kojima Soros naglašava razliku u mišljenju u odnosu na Poppera su: *Podrška demokraciji* (187); *Alkemija financija* (21, 41); *Kriza globalnog kapitalizma* (7-8, 64-65).

⁴ Ovdje treba naglasiti razliku između refleksivnosti kao sredstva za verifikaciju neke teorije i pitanja mogućnosti da se sama refleksivnost znanstveno verificira nekom znanstvenom metodom.

Ostaje nam stoga otvoreno pitanje: ako je Soros imao te spoznaje, zašto je pokušao teoriju refleksivnosti u svojoj knjizi *Alkemija financija* prikazati kroz metodu eksperimenta, dakle, posve u duhu znanstvenoga i znanstvene metode? Očito je Soros s jasnom namjerom odabrao podnaslove ove knjige, a oni su upravo u skladu sa strukturom kako bi valjalo izraditi znanstveni rad.

Tablica 1: Usporedba strukture knjige Georgea Sorosa, Alkemija financija i osnovnih dijelova tipičnoga znanstvenog rada

Poglavlja	Alkemija financija	Znanstveni rad
I.	Teorija	Postavljanje hipoteze
II.	Povijesna perspektiva	Proučavanje dosad poznatih činjenica o predmetu istraživanja
III.	Eksperiment uživo	Konceptualizacija i operacionalizacija eksperimenta
IV.	Evaluacija	Analiza rezultata
V.	Recept	Zaključak

Sljedeće Sorosevo stajalište potvrđuje da je on, od samog početka, u svoj rad usadio ideju znanosti:

U tijeku mojih investicijskih aktivnosti, otkrio sam da financijska tržišta djeluju na principu koji je, na neki način, srodan znanstvenoj metodi. Donošenje investicijske odluke je kao formuliranje znanstvene hipoteze koja se podvrgava praktičnom testu (Soros, 1996.: 24).

No, ako se krene od temeljne pretpostavke s kojom je u svoje istraživanje krenuo George Soros, o neprikladnosti primjene znanstvene metode u društvenim istraživanjima, lako se može doći do apriornoga zaključka o upitnoj znanstvenoj vrijednosti Sorosevih stajališta, do kojih je došao na temelju znanstvene metode kojoj ipak u konačnici negira vrijednost.

Osim što je Soros pojmu refleksivnosti oduzeo status znanstvenoga pojma, također je onemogućio da se taj pojam i znanstveno verificira. Jer, ako bi se pokazalo da je to ipak moguće, onda bi to bila iznimka od Soroseve prvotne pretpostavke.⁵ Teško je, naime, istodobno tvrditi da znanstvena

⁵ U narodu se zna reći da iznimka potvrđuje pravilo. Što se znanosti tiče, stvarnost je upravo suprotna. Induktivni zaključci vrijede sve dok se ne naiđe na iznimku koji pobija osnovni sud. Ako, primjerice, tvrdimo da su svi građani Republike Hrvatske niži od dva metra i pritom izmjerimo Ivana, Pavla, Zorana, Natašu i Anu te utvrdimo da su svi oni doista niži, dotle je osnovni sud još uvijek potencijalno istinit. No, ako naiđe Goran koji ima 2,10 metara visine, tada osnovni sud postaje neistinitim. Svi primjeri koji su u skladu s osnovnim sudom samo povećavaju njegovu vjerojatnost, ali ga nikada do kraja ne dokazuju. Dovoljan je samo jedan jedini

metoda ne može pridonijeti širenju spoznaje u društvenim istraživanjima (jer je, primjerice, nemoguće obuhvatiti sve varijable koje utječu na mišljenje društvenoga aktera), a istodobno to stajalište pretvoriti u teoriju koja bi mogla objasniti društvena kretanja i za nju tražiti znanstvenu potvrdu. Taj pokušaj nužno dovodi do djelomične ili potpune revizije Soroseva temeljnog stajališta.

To što je Soros svoju teoriju refleksivnosti iznimno uspješno primijenio na tržištu kapitala, može biti dodatna indicija (*circumstantial evidence*) koja bi upućivala na potvrdu istinitosti sadržaja pojma refleksivnosti. No, za potpunu potvrdu te istinitosti još uvijek nam nedostaje neposredni dokaz (*direct proof*). Pritom nam Soroseva natprosječna zarada koju je ostvario ne može poslužiti kao potrebna verifikacija da je ta teorija točna, jer njegov uspjeh ne moramo pripisati samoj refleksivnosti, nego nizu drugih, na burzi više ili manje, isprobanih varijabli (od posjedovanja i korištenja *insiderskih* informacija do unaprijed dogovorenoga zajedničkog i istodobnog djelovanja različitih brokerskih kuća sa svrhom manipulacije tržištem).

Za pretpostaviti je da, zapravo, Sorosu nikako nije u interesu naći taj neposredni dokaz kojim bi posve nedvosmisleno potvrdio istinitost svoje teorije (koliko god to izgledalo nevjerojatno!). Jer, ako bi ga našao, to bi značilo da se ova teorija može provjeravati i da se u ponovljenom eksperimentu, pod istim uvjetima, mogu dobiti isti rezultati, što su temeljne pretpostavke znanosti. S druge strane, ako se ustrajava na tome da se ideja refleksivnosti ne može ni provjeravati ni ponoviti u praksi, treba postaviti pitanje: koja je vrijednost teorije koja je objasnila samo jedan jedini slučaj i to onaj iz prošlosti?

Jasno je, već i prema predmetu svog istraživanja, da i prirodne i društvene znanosti imaju specifičnosti koje, posve sigurno, utječu i na primjenjive metode kojima je moguće doći do relevantnih zaključaka. Znakovito je, međutim, da se perspektiva tzv. “tvrdih” znanosti (fizika, matematika, biologija ...) uzima kao opće mjerilo vrednovanja znanstvenog rada, pa se tako društvenim znanostima (kao predstavnicima tzv. “lakih” znanosti) čak poriče znanstveni karakter. Moguće je zamisliti i inverziju tog poimanja, i to kad bismo, kao jedinu vrijednost, prikazali istraživanje samo slobodnomislećega subjekta, negirajući pritom znanstvenost prirodnih znanosti. Pritom treba napomenuti da se u ovakvo vođenje rasprava gotovo uvijek smetne s uma činjenica kako sve znanosti (i prirodne i društvene) imaju svoj zajednički izvor – u filozofiji. Negirati vrijednost cijeloga jednog segmenta ljudskog stvaralaštva izravna je negacija filozofije, a time, posredno, i vlastite izvorišne podloge.

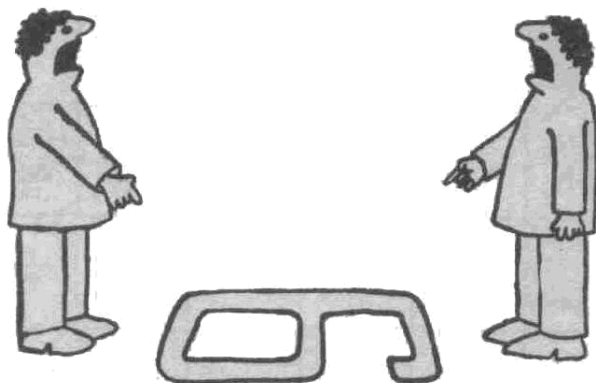
primjer koji s njime nije u skladu, da bismo na temelju njega početnu postavku opravdano mogli odbaciti.

Primjenu refleksivnosti u analizi i razumijevanju društvenih aktera i njihovih izravnih i neizravnih učinaka u društvenoj zbilji vidim kao velik doprinos društvenim istraživanjima, a znanost i ovu teoriju može valorizirati tako da ona postane njezin sastavni dio koji će pridonijeti povećanju dosad akumuliranoga ljudskog znanja.

Veza između znanstvene i političke teorije

Karl Popper je tvrdio da je temeljna zadaća znanosti doći što bliže istini (Popper, 1995.).

Iako postoji cijeli niz određenja što bi to *istina* trebala biti, tj. što taj pojam znači, ona bi se mogla definirati kao *podudarnost činjenica i stvarnosti* (Bryan, 1988.) No, i taj pristup u praksi nailazi na poteškoće jer postaje upitnim što su to činjenice i kako treba gledati na stvarnost. Slikovni prikaz duhovito i zorno prikazuje kako se na isto može gledati na posve različite načine.

RAZLIČITE TOČKE GLEDIŠTA

Slika 1: Tko je u pravu? Je li ovo broj 6 ili 9?

Poppera je oduševljavala mogućnost da bi znanost tu razliku između brojnih poimanja stvarnosti, ako ne posve dokinula, a ono barem svela na najmanju moguću razinu i to kroz svođenje činjenica na zajednički nazivnik koji bi mogao poslužiti kao univerzalna i opće prihvaćena mjera. To je povjerenje u znanost i njezinu metodu Popper žustro branio u raspravama, a na njega se oslonio i u svom najpoznatijem djelu o izvorištima totalitarizama *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*.

U tom se djelu, tek se naizgled odvojivši od svoje znanstvene teorije, Popper upustio u analizu i tumačenje koncepta mišljenja čiji je rezultat bio podupiranje tribalističkoga, monističkog, magijskog i nekritičkog pogleda na svijet u kojem individuum kao vrijednost uopće ne postoji, i jednim ga je imenom nazvao *zatvorenim društvom*. Nasuprot tomu je tzv. *otvoreno društvo* koje, prema Popperu, oslobađa kritičku moć čovjeka (Popper, 2003). Popper se svom žestinom argumenata obrušio na Platona, Hegela i Marxa pripisavši im konceptualiziranje i davanje raznolike potpore upravo zatvorenom tipu društva, koje je na ovaj svijet donijelo toliko ljudske boli, nesreće i patnje. No, znakovito je što su na ideju o znanosti kao modelu za unifikaciju poimanja činjenica, prije Poppera već došli Marxovi sljedbenici koji su svoj pogled na svijet popularno zvali *marksizmom ili naučnim socijalizmom* (Čepo, 1969.). Tako je znanost i u ovom slučaju bila upotrijebljena u svrhu promocije i održavanja određene ideologije, a Popperov bi pokušaj, iako posve sigurno ne s tom namjerom, bio samo jedan u nizu već viđenih.

Karl Popper je konceptualno osmislio ideju otvorenog društva, ali nigdje u svojim djelima nije izrazio definiciju ovoga propagiranoga pojma, čak i bez obzira na to što su mu i *otvoreno* i *zatvoreno društvo* trebali poslužiti samo kao idealni tipovi. Evo što je rekao o poimanju razlike među ovim dvama pretpostavljenim i suprotstavljenim oblicima:

U daljnjem tekstu magijsko ili plemensko ili kolektivističko društvo zvat ćemo zatvoreno društvo, a društvo u kome su pojedinci suočeni s osobnim odlukama – otvoreno društvo (Popper, 2003).

Kako se Popper u svojoj daljnjoj elaboraciji teme vrlo kritički odnosi prema Marxu i njegovim tumačenjima razvoja povijesti – spočitnuvši mu da nikad neće moći dobiti znanstvenu potvrdu svojih političkih ideja, jer nigdje nije jasno definirao kakvo je to komunističko društvo te gdje će se i kada pojaviti, pa se stoga njegova ideja o tom društvu i ne može opovrgavati (falsificirati) – brojni Popperovi kritičari optužili su ga da čini posve isto što i Marx, iako ga uporno kritizira (Polšek, 1996). Popper je jednako tako izbjegao reći kada i gdje se može očekivati ostvarenje onoga što on naziva *otvorenim društvom*.

Soros, međutim, želeći nadopuniti nedostatak definiranja pojma otvorenog društva kod Poppera, pokušava to u šest navrata učiniti u svojoj knjizi *Kriza globalnog kapitalizma* i to gotovo uvijek istom rečenicom:

Otvoreno društvo je vrlo sofisticiran oblik organiziranja (Soros, 1993.: 9, 15, 132, 238).

ili

Otvoreno društvo je složen sustav, mnogo složeniji od zatvorenog društva (Soros, 1993.: 72, 73).

Želeći ponuditi jasno tumačenje pojma otvorenog društva onako kako ga on razumije, Soros je potpuno ostao na tragu svoje teze o ne-primjeni znanstvene metode. Tako njegovi pokušaji određivanja tog pojma, kao uostalom i kod Poppera, ostaju samo slikovite deskripcije, ali ne i definicije.

Po definiciji, definicija bi morala biti: adekvatna, akuratna, ne-cirkularna, ne-negativna, ne-slikovita i jasna. (Petrović, 1990.: 140) Koji je od ovih kriterija zadovoljen u prethodno ponuđenim pokušajima definiranja pojmova zatvorenog i otvorenog društva, bilo po Popperu bilo po Sorosu? Gotovo nijedan.

Još od vremena antičke Grčke bilo je jasno da je davanje valjane definicije teže nego, primjerice, izgraditi najveličanstvenije građevine kojima se danas divimo i pamtimo ih kao sedam čuda antičkoga vremena.⁶ Kad se Soros uhvatio u koštac s tako zahtjevnom zadaćom, i kad to nije donijelo rezultate, nije neobično što je zaključio da je prije svog uspjeha u financijskom špekuliranju bio neuspješan kao filozofski špekulant (Soros, 1996.:19).

K tome, Soros dodaje:

Očito je moj neuspjeh kao filozofa prenesen i u moju knjigu, jer nisam učinio koncept refleksivnosti – koga se može slijediti i pretvoriti u profit – tako jasnim kao što je mogao biti. (Soros, 1996.:19)

Živote Karla Poppera (1902.-1994.) i Georgea Sorosa (r. 1930.) povezuje zajedničko iskustvo odlaska iz Europe tijekom Drugoga svjetskog rata, pred strahotama što su ih narodima Europe priredili fašizam, nacizam, a kasnije i komunizam.⁷ Dok je Popper, kao već zreo čovjek, iz Beča otišao u Englesku, a potom i na Novi Zeland (gdje je i nastala knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*), George Soros je još kao dijete sa svojom obitelji prebjegao iz rodne Mađarske u Veliku Britaniju, gdje se školovao, a potom se uputio u Ameriku.⁸ Oba stvaraoca priznaju da je Drugi svjetski rat bio, osim materijalne, i emotivna prekretnica u njihovim životima. Karl Popper ističe kako je

⁶ Sedam čuda antike su: 1) Egipatske piramide i Sfinga, 2) Semiramidini viseći vrtovi, 3) Artemidin hram, 4) Zeusova statua, 5) Halikarnaski mauzolej, 6) Kolos s Rodosa i 7) Aleksandrijski svjetionik.

⁷ Nedavno se u medijima, ali i u stručnim krugovima, povelala oštra rasprava o prijedlogu Parlamentarne skupštine Vijeća Europe da se donese dokument kojim bi se u demokratskoj Europi jednako zabranili simboli fašizma, nacizma i komunizma, kao znamenja zločinačkih poroka. Pritom je, očekivano, najviše otpora bilo u osudi komunizma. Osim što je poznato da u brojnim parlamentima europskih zemalja (Njemačka, Francuska, Italija, Grčka, Španjolska, Portugal) i danas sjede predstavnici reformiranih komunističkih stranaka, bez obzira na različita imena koja te stranke danas nose, također se moglo čuti stajalište da je posve krivo poistovjećivati, primjerice, Hitlerov *Mein Kampf* i Marxov *Kapital*.

⁸ Razdoblje Drugoga svjetskog rata bilo je vrijeme kad je podrijetlo ovih dvaju mislilaca bilo iznimno važno.

glavni motiv oštrog tona kojim je pisana knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, njemački *Anschluss* (pripojenje) Austrije, njegove domovine, u ožujku 1938. godine. Zbog osjećaja ljutnje i ogorčenosti Popper je odlučio, na sebi svojstven način, raskrinkati uzroke nastanka totalitarizama koji su zavladali Europom. George Soros je, s druge strane, nastojao svojim aktivnostima i financijskim doprinosima utjecati na razgradnju onih režima za koje je smatrao da sputavaju ljudsku slobodu i koji negiraju temeljna prava čovjeka.

U svojoj potrebi da djeluju i da budu korisni široj zajednici, oba ova autora razvili su vlastiti i jedinstven pristup prema stvarnosti u kojoj žive. Pritom su naišli na brojne elemente koji ih povezuju, a povezala ih je i sama činjenica da imaju intrinzičnu potrebu mijenjati svijet oko sebe. Dok je Popper sebe doživljavao kao osobu koja može dati nacrt kako bi moglo izgledati neko sretnije društvo (Popper, 1997.), Soros je sebe vidio u ulozi “državnika bez vlastite države” (Soros, 1993.). Pritom su se i jedan i drugi koristili svim svojim spoznajnim kapacitetima, koji su, dakako, uključivali i pretpostavke o tome kako mogu pristupiti objašnjenjima društvenih procesa. Popper je sebe, u vrijeme svoje mladosti (do 17. godine), smatrao zagriženim ljevičarom, a pristupio je i udruzi *Association of Socialist School Students*. No, ubrzo se razočarao u doktrinarni karakter marksističkoga pokreta pa je iz njega istupio, a kasnije je postao njegov najveći kritik. Soros nije imao takvu epizodu u svom životu, ali je zato analiza njegove interpretacije otvorenog društva tim zanimljivija. I Popper i Soros konceptu otvorenog društva pristupaju kao nekom idealu što ga tek treba dosegnuti.

Marx je bio poznat po tome što je zagovarao revolucionarnu metodu sa svrhom izjednačivanja društvenih klasa. Iako nikada nije pozvao na revoluciju s namjerom uspostavljanja otvorenog društva, Popper je znao iznositi stajališta da se sloboda mora izboriti, ako treba i uz uporabu vojne sile (Popper, 1996.). Ako se ovom stajalištu pridoda i misao iz Popperove knjige *Bi-jeda historicizma*, da se liberalna doktrina treba “izvoziti” u svijet (Popper, 1999.), možemo postaviti pitanje: Do koje je mjere otvoreno društvo tek podvrsta totalitarne ideologije?

Uz, u ovom radu, već spomenute metodološke sličnosti između Popperova i Marxova pristupa razradi svojih ideja, Soros je bio u prilici da na temelju vlastitih životnih iskustava, prioriteta, preferencija i svjetonazora odluči kojoj će se opciji prikloniti. Bez puno dvojbe, on se odlučio za koncepciju otvorenog društva – ta je ideja bila znatan otklon od totalitarizma što ga je osjetio i na vlastitoj koži. U situaciji odabira između totalitarnog poretka i promišljanja o stvaranju preduvjeta za neko drugo, bolje društvo, Popper se našao samo kao bolji izbor. No, na Popperovu se mjestu, kao Sorosev odabir, zapravo mogao naći i netko drugi. Dogodilo se, ipak, da su i Popper i Soros, želeći dati kritiku marksizma, zajednički pobili znanstvenu uteme-

ljenost marksističkoga pogleda na razvoj društvenih procesa, ali su to učinili s posve različitom argumentacijom.

Ironično, ali došli su do istoga zaključka koristeći se posve različitim i, zapravo, suprotstavljenim idejama o primjeni znanstvene metode u društvenim znanostima. Dok je Popper tvrdio da je Marxov svjetonazor nemoguće falsificirati (opovrgnuti) pa je stoga u potpunosti ne-znanstven, Soros je smatrao da niti jedna društvena znanost zapravo nije znanost, pa tako niti Marx. Dakako, Popper se za ovu svoju argumentaciju pozivao upravo na znanost kao dokaz valjanosti svojih zaključaka. Soros je, s druge strane, uza svu svoju očaranost Popperovom idejom prihvatio biti ne-znanstven te je ostavio otvorenu mogućnost da sebe promovira kao neku vrstu alkemičara.

Upravo je ovo još jedan element koji dodatno širi jaz između Sorosa i Poppera. Dok je Popper kao ključnu vezu između svoje znanstvene i političke teorije izdvojio pojam *racionalnosti* (Popper, 1994.), koji se za razvoj i akumulaciju znanja u znanosti smatra *condicio sine qua non*, Soros je pristao ostati na razini iracionalnoga, smatrajući da se uz racionalni pristup, kao ključnu sastavnicu metode, ne može sagledati sveukupnost društvenih fenomena te bi, prema njegovu mišljenju, takvo nastojanje nužno u sebi sadržavalo pogriješku. Soros je upravo ljudsku iracionalnost uspješno dokazivao na svjetskim burzama na kojima niti jednom znanstvenom metodom nije moguće stvoriti algoritam koji bi objasnio buduće ljudsko djelovanje, a koje bi se moglo iskoristiti za stvaranje profita. Upravo suprotno, Soros je pokušao dokazati da teorija refleksivnosti, koja uključuje ljudsku iracionalnost, ima univerzalni karakter. Dijametralno oprečno od Sorosa, Popper je tvrdio da su upravo vrijednosti liberalizma, kao najracionalnijega političkog poretka, od općega značenja. Tako je *kritički racionalizam* u Popperovu djelu postao jedan od ključnih pretpostavki za realizaciju otvorenog društva kao stabilne zajednice. Pod ovim pojmom on je podrazumijevao da se, za razliku od prepuštanja masovnim iracionalnim uzbuđenjima, čovjek oslobađa uz pomoć racionalnoga sagledavanja situacija koje ga svakodnevno dotiču. Za Poppera su upravo znanost i politika sfere ljudskoga djelovanja u kojima racionalnost ima najvažniji utjecaj. Kad bi se dopustila iracionalnost u znanstvenom radu, to bi predstavljalo otklon od same znanosti.

S druge strane, iracionalnost u politici Popper vidi kao najkraći put za uvođenje različitih oblika totalitarizama. Sorosevo je iskustvo na tržištu kapitala bilo suprotno. On je svoj profit mogao steći samo i isključivo ako je ljudsku iracionalnost ugradio u svoju teoriju, odnosno ako se ponašao upravo suprotno od većine (na tržištu).⁹ Zanimljivo je primijetiti da se Soros obo-

⁹ Poznati burzovni stručnjak André Kostolany u svojoj je knjizi *Izazov burze* slikovito napisao da "rast ili pad tržišta (*boom/bust*) ovisi samo o jednom elementu – čega ima više, vrijednosnih papira ili budala koje su ih voljne kupovati." (Kostolany, 1998.:40)

gatio razmišljajući kao manjina, a istodobno zastupa demokraciju kao najbolji oblik vladavine u kojoj upravo većina ima političku moć i sve potrebne instrumente za donošenje odluka.¹⁰

Razlika između Sorosa i Poppera u poimanju znanosti, te izravne refleksije koju ta razlika ima na njihove političke teorije, izravan su argument za tvrdnju da Sorosevo djelovanje kroz zaklade Otvorenog društva ipak primarno nisu bile sa svrhom realizacije Popperove ideje otvorenog društva. Soros je, kroz svoje zaklade koje je osnovao diljem svijeta, ponajprije pokušao *in vivo* preispitati mogućnost realizacije vlastitih promišljanja. Zapravo, Soros je svoje akcije na tržištu kapitala jednostavno proširio političkim djelovanjem. Pritom je koristio gotovo iste metode, za koje je, u konačnici, manje bitno jesu li znanstveno verificirane ili nisu.

Zato valja vjerovati Sorosu kad kaže da je Popper njegov duhovni vođa. Prozvati koga svojim duhovnim vođom, životnim mentorom te mu javno izražavati divljenje ipak ostaje na razini emotivnog izričaja, a njihov je odnos bio upravo takav. U tim okolnostima međusobne razlike nisu tako očite. One ipak postoje i treba ih biti svjestan. U protivnom bismo mogli steći predodžbe koje ne bi odgovarale mogućem stvarnom stanju.

Zaključak

Georgea Sorosa i Karla Poppera često se, posve točno, povezuje s idejom otvorenog društva. Pritom se podrazumijeva da je jedna ideja spojila dva čovjeka koji su se našli na istom tragu promišljanja o tome što bi trebalo učiniti da se zauvijek dokinu totalitarni poredci koji su obilježili Europu tijekom cijeloga 20. stoljeća. U nastojanju da se pronađu njihove zajedničke osnove mišljenja, na dobrom smo putu da zanemarimo razlike koje među njima itekako postoje, a koje su, također, izravno utjecale na stvaranje njihovih koncepata mišljenja. Ispostavilo se da je njihovo različito poimanje primjene znanstvene metode u društvenim znanostima postalo ključnim elementom za razumijevanje i Soroseve i Popperove političke teorije. Upravo na temelju tih razlika možemo zaključiti da, iako je među ovim autorima postojalo snažno međusobno poštovanje, oni su često imali suprotstavljena mišljenja koja, stoga, ne možemo svesti pod zajednički nazivnik jedne ideje (otvorenog društva) koja ih je učinila prepoznatljivima. Ono što ih, posve sigurno, neupitno povezuje jest životna volja i energija te dobra namjera da svoje okruženje promjene u skladu s onim što smatraju najboljom opcijom.

¹⁰ Iako je borba protiv filozofije, koja se tumači kao potencijalno opasna (Platonova, Hegelova, Marxova ...), politička borba *par excellence*, i iziskuje mnogo osobne hrabrosti, u što se Soros svom dušom upustio, ovo ipak nalikuje onoj narodnoj: “Drugima hvali vodu, a sam pije vino.”

Literatura

- Čepo, Zlatko, 1969.: *Socijalizam od teorije do stvarnosti*, Narodno sveučilište, Zagreb
- Jarvie, Ian i dr. 1999.: *Popper's Open Society after 50 Years*, Routledge, London
- Kostolany, André, 1998.: *Izazov burze*, LMN, Zagreb
- Kurelić, Zoran, 2002.: *Liberalizam sa skeptičnim licem*, Barbat, Zagreb
- Magee, Bryan, 1988.: *Popper*, Fontana Press, London
- Petrović, Gajo, 1990.: *Logika*, Školska knjiga, Zagreb
- Polšek, Darko, 1996.: *Pokušaji i pogreške – filozofija K. Poppera*, HFD, Zagreb
- Popper, Karl, 1994.: *The Myth of the Framework*, Routledge, London
- Popper, Karl, 1995.: *Conjectures and refutations*, Routledge, London
- Popper Karl, 1996.: *Budućnost je otvorena*, Filozofska istraživanja 61 God. 16, Sv. 2 (379-382)
- Popper, Karl, 1997.: *U potrazi za boljim svijetom*, KruZak, Zagreb
- Popper, Karl, 1999.: *The Poverty of Historicism*, Routledge, London
- Popper, Karl, 2003.: *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, KruZak, Zagreb
- Popper, Karl, 2004.: *Nedovršena potraga: intelektualna autobiografija*, Algoritam, Facta, Zagreb
- Soros, George, 1993.: *Podrška demokraciji*, August Cesarec, Zagreb
- Soros, George, 1996.: *Alkemija financija*, Misl, Zagreb
- Soros, George, 2000.: *Kriza globalnog kapitalizma*, Feral Tribune, Split

Ivor Altaras Penda

*SOROS' INTERPRETATION OF POPPER'S
SCIENTIFIC-POLITICAL THEORY*

Summary

The author looks into the thesis about the cognitive-theoretical and scientific-political congruence of George Soros' and Karl Popper's thinking. Although Popper is considered to be the originator of the idea and the concept of the open society while George Soros is thought of as a practitioner who attempted to implement the idea, the author nevertheless points out an array of dissimilarities between these two major thinkers of the 20th century and claims that the assumed identicalness cannot be convincingly defended. On the contrary, though it is possible to glean several potential reasons why Soros took up philanthropy, the desire to put Popper's concept into practice is not the most important one among them. Thus he concludes that their close relationship can be primarily explained at the level of emotive generosity, the result of very similar life experiences.

Key words: Soros, Popper, open society, scientific and political theory

Mailing address: Mrazovićeve 10, HR 10 000 Zagreb.

E-mail: ivor.altaras@zg.t-com.hr